

ANNEMARIE VAN GEEL

**HAKKEN
IN HET ZAND
SAOEDISCHE VROUWEN
OVER HUN LEVENS**

2020 Prometheus Amsterdam

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van het Fonds
Bijzondere Journalistieke Projecten (www.fondsbjp.nl).

FONDS Bijzondere
JOURNALISTIEKE PROJECTEN

© 2020 Annemarie van Geel

Omslagontwerp Moker Ontwerp

Foto auteur Sacha de Boer

Zetwerk Elgraphic

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 4007 6

1

HET HEILIGE VERBOND

GESCHIEDENIS

Oma Sara kijkt me eens goed aan en neemt mijn gezicht in zich op. ‘Helemaal alleen vanuit het verre Nederland naar Riyad... En wat een jonkie ben je. Ik zie niet één rimpel!’ zegt ze, terwijl ze lachend haar eigen diep verweerde gezicht streelt.

‘U heeft inderdaad al heel wat meer van de geschiedenis meegemaakt dan ik, ben ik bang...’ Een lach van lichte trots verschijnt op oma’s gezicht. ‘Hoeveel van die geschiedenis heeft u eigenlijk beleefd? Mag ik u vragen hoe oud u bent? En waar u geboren bent?’

Oma Sara gaat er eens goed voor zitten in haar achtertuin. Ik interviewde haar dochter Nora een paar dagen geleden. Nora vertelde me dat haar moeder zo’n beetje alle belangrijke veranderingen van het koninkrijk in de twintigste eeuw had meegemaakt. ‘Als je onze geschiedenis wilt begrijpen, moet je mijn moeder ontmoeten,’ zei ze.

Oma vindt het duidelijk geweldig. Het is een zwoele, dikke Riyadse septemberavond. Nora, oma Sara, oma’s twee andere dochters en ik zitten ontspannen – want uit het zicht van de buitenwereld – in de ommuurde achtertuin van de witte villa. In de tuin staat de bougainville weelderig in bloei. We zijn met alleen

maar vrouwen, dus de abaja's zijn uit en de hoofddoeken af. De lange, zwarte gewaden worden buitenshuis door alle vrouwen over hun kleding heen gedragen. Ook de hoofddoek wordt door vrijwel alle vrouwen gedragen. Het is niet wettelijk verplicht, maar in de praktijk pakt dat toch anders uit omdat de religieuze politie toeziet op de dracht ervan en je wel degelijk in de problemen kunt komen als je deze kleding niet draagt. Maar hier in de tuin is het niet nodig. Het Indonesische dienstmeisje zet zoete thee, troebele, licht gebrande Arabische kardemomkoffie, water en verschillende soorten dadels op tafel.

'Ik denk dat ik 73 ben,' steekt oma van wal, 'maar ik weet het niet zeker. Er waren toentertijd geen ziekenhuizen zoals we ze nu hebben, geen geboortecertificaten, en ik weet dus eigenlijk niet precies wanneer ik geboren ben. Misschien ben ik een paar jaar ouder, misschien een paar jaar jonger. Mijn ouders hadden een boerderij buiten Riyad. We verbouwden allerlei groenten, maar vooral dadels. *Tamr yahmi min al-shaytaan*, dadels beschermen tegen de duivel, weet je. Je moet er één, drie, vijf, zeven eten... altijd een oneven aantal. Dat is beter voor je, dat beschermt je tegen het boze oog.'

De boerderij van oma Sara's ouders is nog steeds in de familie, en om haar woorden kracht bij te zetten biedt ze me een schaal-tje met dadels aan. Haar gerimpelde handen trillen een beetje van ouderdom.

'Deze dadels komen van onze boerderij,' zegt oma fier.

'Dan zijn het vast de lekkerste dadels van het land,' lach ik haar toe.

'Proef ze maar, *habibti*, liefje, dan zul je het beleven. En je weet het hè, een oneven aantal. Ik tel straks de pitten, hoor!'

Terwijl ik geniet van de inderdaad overdadig lekkere dadels vertelt oma Sara opgewekt verder. Haar kleine, mollige lichaam vult comfortabel de grote houten tuinstoel.

'Het leven was goed. Maar we hadden geen televisie. Ook

geen scholen trouwens. Tenminste, geen scholen voor meisjes. In al-Kharj, waar we toen woonden, was er wel een school voor jongens. Ik werd denk ik eind jaren dertig geboren. Ibn Saoed was nog koning toen ik werd geboren – ja, echt.’

Abdelaziz Al Saoed (1876-1953), ook wel Ibn Saoed genoemd (*ibn* betekent net als *bin* ‘zoon van’), was de stichter van de Derde Saoedische Staat. Oftewel: het Saoedi-Arabië in de geografische vorm zoals we het vandaag de dag kennen. Hij was de vader van alle koningen van Saoedi-Arabië die hem tot nu toe opvolgden. Alle koningen sinds Ibn Saoed zijn dus broers van elkaar. Het Huis van Saoed, de Al Saoed, heeft tot op de dag van vandaag de belangrijkste regeringsposten in handen, net als de belangrijkste inkomstenbron van het land: de olie.

Oma Sara vervolgt: ‘De olie was toen nog maar net ontdekt, en er was niet veel geld in die tijd. Dus mijn moeder werkte mee op het land. In onze familie werd er niet gesproken over of vrouwen wel of niet mochten werken. En al helemaal niet of dat dan ook met mannen mocht. Die discussies zijn nieuw, van deze tijd. Mijn moeder móest simpelweg meewerken, er was een financiële noodzaak. Maar we hadden het goed. We vonden onszelf niet arm, we hadden genoeg te eten en voldoende melk en dadels. Riyad was nog heel klein, bijna een nederzetting als je het vergelijkt met de miljoenenstad die het nu is. Zes miljoen mensen! Toen liep er niet eens een grote weg, en de rest was woestijn en dieren.’

Om de ontwikkeling naar die miljoenenstad, en daarmee de ontwikkeling van Saoedi-Arabië zelf, écht te kunnen begrijpen moeten we terug naar de achttiende eeuw. Naar 1744 om precies te zijn, en naar de Eerste Saoedische Staat.

In die tijd was Saoedi-Arabië nog geen land, geen koninkrijk. Wel waren er allerlei nomadische stammen die rondtrokken in de gebieden van het huidige koninkrijk. Er was veel onderling

conflict. In die periode bond Mohammed ibn Saoed (1710-1765) de strijd aan met de toenmalige heersers van Diriyya, een oase buiten Riyad. Mohammed ibn Saoed won die strijd, en werd daarmee de leider van de zogenaamde Eerste Saoedische Staat, 'het Emiraat ("het rijk van een emir of sjeik") Diriyya.' Het besloeg in korte tijd een flink deel van het huidige Saoedi-Arabië.

Dat kon alleen dankzij de steun van de puriteinse geestelijke Mohammed ibn Abdel Wahhab (1703-1792). Deze salafistische 'hervormer' en 'zuiveraar' had voor ogen de islam te zuiveren van alles wat een mens kon afhouden van het geloof in de enige God. De Koran interpreteerde hij letterlijk. Muziek, roken, dansen, bijgeloof, heiligenverering en andere afgoderij: het moest allemaal afgelopen zijn. Maar net als vandaag de dag zag ook in de tijd van Ibn Abdel Wahhab lang niet iedereen die puriteinse lijn zitten. Juist om die reden werd hij verdreven uit zijn geboorteplaats Uyayna.

Mohammed ibn Saoed bood hem onderdak in Diriyya, dat niet ver van Uyayna lag. De twee mannen kwamen daarbij overeen dat Ibn Saoed de politiek heerser zou worden en Ibn Abdel Wahhab de heerser over religieuze zaken. Het pact tussen de twee mannen werd bezegeld met een huwelijk tussen de zoon van Ibn Saoed en de dochter van Ibn Abdel Wahhab.

In het verbond legden de twee heersers vast dat Ibn Abdel Wahhab de religieuze ondersteuning zou bieden aan de politieke macht van Mohammed ibn Saoed. Samen zouden ze de ware islam verspreiden over het schiereiland en elkaars macht en invloed versterken. De Eerste Saoedische Staat was gebaseerd op dit heilige verbond tussen Mohammed ibn Saoed en Mohammed ibn Abdel Wahhab, tussen politiek en religie. Politieke macht en geloof kwamen samen en raakten in elkaar verstrengeld. Deze afspraak is tot op de dag van vandaag de grondslag van de Saoedische staat.

Waar deze Eerste Saoedische Staat echter niet tegen bestand

was, waren de Ottomanen. Na een bloedige strijd moest ze zich in 1818 gewonnen geven aan het Ottomaanse Rijk. Nu zijn er alleen nog de ruïnes over van de nederzetting Diriyya, die je kunt bezoeken en die met steun van Unesco, die ze opnam op de lijst van werelderfgoed, worden gerestaureerd. Een van de paleizen van de huidige koning Salman ligt erbij in de buurt.

In 1824 wist de Al Saoed terug te slaan en Diriyya, Riyad en omliggende plekken te veroveren om daarmee hun macht te herstellen. Dit was het beginpunt van de Tweede Saoedische Staat. Wel bleef hun heerschappij deze keer beperkt tot de Nadjd-regio, het hartland. Er ontstonden echter interne conflicten in het Huis van Saoed. In 1891, inmiddels verzwakt en verdeeld, kon het dan ook definitief verslagen worden door de rivaliserende Al Rashid-dynastie. De toenmalige heerser Abdelrahman bin Faisal Al Saoed vluchtte met zijn familie naar Koeweit. Daarmee kwam er een einde aan de Tweede Saoedische Staat (1824-1891).

Maar al gauw, in 1902, kwam Abdelrahmans zoon terug uit zijn Koeweitse ballingschap om de heerschappij van de Rashids te betwisten. Die zoon was Abdelaziz Al Saoed. Hij is beter bekend als Ibn Saoed: de eerdergenoemde eerste koning van het huidige Saoedi-Arabië en vader van alle daaropvolgende koningen. Hij wist de Rashids te verjagen en werd de leider van het hartland, de Nadjd. Van daaruit bracht hij in 1932 het grondgebied van Saoedi-Arabië zoals we het nu kennen onder zijn heerschappij: de Derde Saoedische Staat. De plek waar Ibn Saoed de rivaliserende Rashids versloeg was het Masmakfort.

‘In die tijd had Riyad nog een stadsmuur met vier toegangspoorten. Het Masmakfort was daar onderdeel van,’ zegt oma Sara, wanneer ik haar vertel dat ik het fort bezocht heb. ‘Die muur met het fort diende als verdediging van Riyad.’

Dat fort klinkt grootser dan het is: het zandkleurige, lemen

Masmakfort ('Masmak' betekent 'versterkt') is geen spectaculaire verschijning. Wel is het een belangrijke locatie in de geschiedenis van het land. Hier vond een gebeurtenis plaats die cruciaal zou blijken voor de samensmelting van verschillende regio's tot het land dat we tegenwoordig kennen als Saoedi-Arabië. Het belangrijkste deel van die samensmelting was de unificatie van de Nadjd en de Hijaz. De Nadjd is de centrale streek van het Arabische Schiereiland, waar Riyad ligt. De Hijaz is de westelijke kustregio, waar niet alleen havenplaats Jeddah maar ook Mekka en Medina liggen. De aantrekkingskracht en het belang van deze twee heilige steden geven het land religieuze macht en invloed, zowel in binnen- als buitenland.

Over die cruciale gebeurtenis, die het startpunt van deze unificatie was en daarmee het begin van het huidige koninkrijk Saoedi-Arabië, gaat het verhaal dat Ibn Saoed uit Koeweit kwam met enkel een klein legertje, een paar kamelen en wat wapens. Vlak voor het ochtendgebed kwamen ze aan in Riyad. Daar stonden ze dan, het stadje in het holst van de nacht binnengeslopen, verdekt en in gebed bij het Masmakfort dat ze wilden veroveren op de Rashids. Bij het krieken van de dag vielen ze het fort aan, tegen een overmacht aan verdedigers en wapens. Maar Ibn Saoed en zijn mannen waren sterker. Ze drongen zich te vuur en te zwaard het fort binnen en doodden de Rashidi gouverneur. Op die manier stootten de Al Saoeds de Al Rashids van de troon.

Oma Sara vouwt haar handen samen in haar schoot en zegt over deze episode: 'Zo zie je maar, als je met God gaat dan voorziet hij, ook als je geen groot leger of veel geld hebt. En dat is wat er met Ibn Saoed gebeurde. Hij werd de nieuwe heerser.'

Na deze overwinning werd Ibn Saoed gezien als een sterke en charismatische leider. Hij kreeg het voor elkaar verschillende stammen over te halen om aan zijn zijde mee te vechten. Deze strijders vormden een militie met de naam Ikhwan ('broeders').

Deze Ikhwan speelde een belangrijke rol in de verdere veroveringen van Ibn Saoed en daarmee de stichting van het koninkrijk. Riyad werd de uitvalsbasis van waaruit Ibn Saoed en zijn Ikhwan het huidige Saoedi-Arabië met strijd zouden innemen. Dit proces van unificatie in de periode 1902-1932 was dus bovenal een tijd van politieke en militaire campagnes.

In 1912 resulteerde dat in Ibn Saoeds consolidatie van zijn controle over de Nadjd-regio. Een jaar later veroverde hij al-Hasa, een grote oase in de Oostelijke Provincie. In 1925 wist Ibn Saoed met de Ikhwan ook Taif, Mekka, Medina, Yanbu en Jeddah te overwinnen. Daarmee kreeg hij ook de hele Hijaz-regio onder zijn controle. Ter markering van deze overwinningen veranderde zijn titel van 'Sultan van de Nadjd' in 'Koning van de Hijaz en Nadjd'. In de periode daarna veroverde hij het grootste deel van het schiereiland.

Op 23 september 1932 veranderde Ibn Saoed de naam van zijn land in *al-mamlaka al-arabiyya al-saoediyya*: het koninkrijk Saoedi-Arabië. De grondlegger had een nieuw land geschapen met zichzelf aan het hoofd en zijn familienaam als aanduiding ervan. Het was de Derde Saoedische Staat, die nog altijd standhoudt en daarmee de langst bestaande Saoedische staat is.

Belangrijk bij het uitroepen van deze nieuwe staat in 1932 was de steun van de Britse regering en de internationale erkenning die dat vervolgens opleverde. Maar nog crucialer was de steun van een kleine kring van senior religieuze geleerden en geestelijken. In deze steun ligt nog steeds de essentie van de machtsbalans tussen religie en politiek in Saoedi-Arabië. Daarmee werkt het heilige verbond uit 1744 nog steeds door.

De leden van het koningshuis zijn nog altijd afstammelingen van Mohammed ibn Saoed, en de officiële geestelijkheid – de Raad van Senior Religieuze Geleerden – wordt ook nu nog geleid door een afstammeling van Ibn Abdel Wahhab. De Al Saoed laat religieuze en sommige maatschappelijke zaken (grotendeels)

over aan de geestelijkheid. ‘In ruil’ steunt de geestelijkheid het bewind van de Al Saoed. Ook is het zichtbaar in de vlag van het koninkrijk. Die heeft de groene kleur van de islam, en de islamitische geloofsbelijdenis ‘er is geen God dan God en Mohammed is zijn boodschapper’ staat erop geschreven. Ook adviseert de Raad van Senior Religieuze Geleerden de koning over religieuze aangelegenheden. Symbolisch is dat vandaag de dag de koning in zijn adviesraad naast de grootmoefiti zit, de hoogste geestelijke van het land.

Soms lijkt het erop dat het koningshuis afwijkt van het verbond. De geestelijkheid gaat dan meestal in verzet, voordat er uiteindelijk een compromis wordt bereikt. Dit gebeurde toen veelal niet-islamitische westerlingen werd toegestaan Saoedi-Arabië binnen te komen ten bate van de zoektocht naar olie in de jaren dertig. Het gebeurde weer toen meisjesonderwijs werd toegestaan in de jaren vijftig. En opnieuw toen televisie haar intrede deed in de jaren zestig. De politiek leiders losten het op door voor de olie-exploitatie toe te staan dat ‘ongelovigen’ in Saoedi-Arabië mochten komen wonen, maar dan wel in speciale enclaves voor buitenlanders. Op die manier zou er zo weinig mogelijk interactie zijn met Saoediërs, en zou de kans op ‘morele corruptie’ beperkt blijven. Toen meisjesscholen geopend werden, viel het meisjesonderwijs uiteindelijk onder de verantwoordelijkheid van de geestelijken. En toen er uiteindelijk televisie kwam, kreeg de clerus zeggenschap over de programmering. Ook nu nog bestaat dit samenspel, hoewel we zullen zien dat het aan verandering onderhevig is.

Het was waarschijnlijk een paar jaar na de unificatie van 1932 dat oma Sara werd geboren. Rond die tijd werd de olie ontdekt, in 1938. Tegelijkertijd kroop Europa in die periode richting de Tweede Wereldoorlog. Dat bleef ook in Saoedi-Arabië niet onopgemerkt, vertelt oma Sara: ‘De Amerikanen hadden de olie-

concessies gekregen van Ibn Saoed, maar bleven de exploitatie van de olie maar uitstellen. Ze hadden door die oorlog wel wat anders aan hun hoofd. Daarbovenop kwamen er door de oorlog veel minder moslims naar Saoedi-Arabië voor de hadj. Dat had een enorme impact op onze economie, er kwam zo veel geld uit de pelgrimage. Het ging mede door jullie conflict dus ook hier economisch heel slecht.'

Na de Tweede Wereldoorlog kwam de olie-exploitatie wel op gang. En toen veranderde het land ineens heel snel. Oma Sara's ogen glimmen wanneer ze vertelt over die ontwikkelingen: 'Er kwamen auto's, scholen, ziekenhuizen, nieuwe gebouwen, huizen, infrastructuur... En veel mensen verhuisden naar de steden, die snel steeds groter werden. Door de olie kwam daar ineens zo veel werk. Mijn familie vertrok ook. Er viel veel meer te verdienen in de stad. Maar de boerderij hebben we nooit verkocht.'

Rondom de ontdekking en daarna de exploitatie van de olie ontstond industriële ontwikkeling en werkgelegenheid. Mensen trokken naar die werkgelegenheid toe, naar een lichter bestaan dan het zware rondtrekkende nomadenleven. In rap tempo vond verstedelijking plaats. Waar vrouwen vroeger nog op het land meehielpen, waren de salarissen in de olie-industrie dusdanig hoog dat de economische bijdrage van vrouwen aan het gezinsinkomen niet meer nodig was. Het niet-werken van vrouwen werd daarmee een symbool van morele distinctie, status en welvaart: dit gezin kon het zich veroorloven dat de vrouw des huizes niet hoefde te werken. Ook de familie van oma Sara vestigde zich in de stad. Het huis met de weelderige tuin waar we nu in zitten werd haar familiehuis.

Dan komt Faisal de tuin binnenwandelen. Faisal is de 31-jarige zoon van Nora, ze had me al over hem verteld. Hij is een jaar ouder dan ik en werkt voor de Nationale Garde. De Nationale Garde is een organisatie wier opdracht het is de koninklijke familie